

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано теоретичний аспект професійної компетенції соціального педагога, визначено її компоненти. Детально схарактеризовано наукові підходи стосовно виокремлення особистісного рівня професійної компетентності спеціаліста соціально-педагогічної сфери, а також визначено сукупність професійних знань і професійних умінь, якими він має володіти.

Ключові слова: професійна компетентність, соціальний педагог, компетенція, компоненти професійної компетентності.

In the article the theoretical aspect and the components of the professional capacity of a social teacher are described. Scientific approaches to the individual level of the professional capacity of the specialist in social and educational sphere are characterized in detail. Also the complex of the professional knowledge and skills which specialist must have is elucidated.

Key words: professional capacity, social teacher, competence, components of professional capacity

В статье проанализирован теоретический аспект профессиональной компетенции социального педагога, определено ее компоненты. Охарактеризованы научные подходы к выделению личностного уровня профессиональной компетентности специалиста социально-педагогической сферы, а также определено совокупность профессиональных знаний и умений, которыми он должен обладать.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, социальный педагог, компетенция, компоненты профессиональной компетентности.

Література:

1. Арнаутов А. В. Формирование профессиональной компетентности социального педагога в условиях учебно-научно-педагогического комплекса: дис. канд. пед. наук : 13.00.01 / Арнаутов Алексей Владимирович. - Волгоград, 2004. - 187 с.
2. Басов Н. Ф. Социальный педагог : введение в профессию : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Н. Ф. Басов, В. М. Басова, А. Н. Кравченко. - М. : Издательский центр «Академия», 2006. - 256 с.
3. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навч. посібник / О. В. Безпалько. - К., 2003. - 134 с.
4. Докторович М. Компетенція та компетентність особистості : аналіз наукових джерел / М. Докторович // Соціальна педагогіка : теорія та практика. - 2005. - № 2. - С. 21-26.
- 4-а. Докторович М. О. Професійна компетентність соціального педагога. - Інтернет-ресурс. - Режим доступу: <http://hghltd.yandex.net/yandbtm?text>
5. Овчарова Р. В. Справочная книга социального педагога / Р. В. Овчарова. - М. : Сфера, 2001. - 480 с.
6. Профессиональная компетентность специалиста : качественная характеристика дипломированного социального работника // Басов Н. Ф. Социальный педагог : введение в профессию : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Н. Ф. Басов, В. М. Басова, А. Н. Кравченко. - М. : Издательский центр «Академия», 2006. - С. 55-58.
7. Социальная педагогика : курс лекций / под. ред. М. А. Галагузовой. - М., 2000.
8. Чуракова О. Про професійну компетентність соціального працівника / О. Чуракова // Соціальна педагогіка : теорія та практика. - 2005. - № 2. - С. 48-53.
9. Шишковец Т. А. Справочник социального педагога : [5-11 кл.] / Т. А. Шишковец. - М. :

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Суттєві зміни характеру, змісту вітчизняної педагогічної освіти актуалізують потребу розробки ефективних шляхів підготовки соціальних педагогів, так як це відносно нова професія, змістом якої є організація соціальної діяльності.

Соціальний педагог - працівник освітнього закладу, який створює умови для соціального і професійного саморозвитку учнів, організовуючи діяльність педагогів і батьків на основі принципу гуманізму, з урахуванням соціокультурних традицій регіону.

Основним завданням соціального педагога освітнього закладу є соціальний захист прав дітей, створення сприятливих умов для розвитку дитини, встановлення зв'язків і партнерських відносин між сім'єю та освітнім закладом.

Професіоналізм соціального педагога характеризує його компетентність - єдність теоретичної і практичної готовності до здійснення соціально-педагогічної діяльності [2, с. 36].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемі професійної компетентності соціального педагога та соціального працівника присвячували наукові розвідки вітчизняні та російські вчені: О. Арнаутов, О. Безпалько, С. Бочарова, Р. Вайнола, І. Доброскок, М. Зверева, М. Галагузова, Д. Годлевська, І. Єрмаков, А. Капська, І. Мигович, Л. Міщик, П. Павленко, В. Поліщук, М. Шишковець, О. Чуракова та ін.

Мета статті - здійснити теоретичний аналіз професійної компетентності соціального педагога, визначити сутнісну характеристику її компонентів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи питання професійної компетентності соціального педагога необхідно враховувати стандарт компетентної особистості, прийнятий Радою Європи у 1997 р., у рамках якого визначено п'ять основних компетенцій, важливих для кожної людини незалежно від роду діяльності та рівня освіти:

- 1. політична та соціальна компетенції* - здатність приймати рішення як індивідуальні, так і групові та нести за них відповідальність, брати участь у функціонуванні та розвитку демократичних інститутів. Ці компетенції розуміють під собою незалежність особистості, її здатність ефективно

- взаємодіяти в соціумі, тобто визначають соціальну зрілість людини;
2. *соціокультурна компетенція* - передбачає толерантність до представників інших націй, культур та релігій та готовність з ними взаємодіяти;
  3. *комунікативна компетенція* - здатність вступати в письмовій та усній формах у спілкування та підтримування його не нижче тієї межі, поза якої констатується ізоляція індивіда від соціуму. До цієї компетенції відноситься білінгвальна компетенція, бо сучасні вимоги європейської освіти передбачають володіння кількома мовами;
  4. *інформаційна компетенція* - актуальна в сучасному інформаційному суспільстві. Передбачає володіння інструментарієм, необхідним для отримання інформації, у тому числі й новітніми технологіями;
  5. *компетенція реалізації здібності та бажання безперервного навчання* - передбачає навчання протягом життя як у професійному плані, так і в суспільному та особистому. Ця компетенція передбачає високий потяг до самоактуалізації, високий рівень мобільності особистості та її психологічну стійкість [4, с. 23].

У вітчизняних та зарубіжних дослідженнях немає однозначності стосовно сутності понять «компетенція» та «компетентність». Ми будемо керуватися наступним підходом: компетенції є моделлю критеріїв, якими має володіти особистість, а компетентність вказує на ступінь оволодіння ними [4, с. 23].

Метою підготовки соціального педагога є, насамперед, розвиток його в особистісному, професійному та соціальному плані, а її результатом є не просто набуття спеціальних знань та вмінь, навичок соціального педагога, а формування ключових професійних компетенцій з урахуванням специфіки соціально-педагогічної діяльності в реальному соціумі.

У зарубіжній науковій літературі немає єдиного підходу стосовно компонентів професійної компетентності соціальних працівників. Найбільш важливими вважаються: компетентність сприйняття, компетентність взаємодії, комунікативна компетентність і рефлексивна компетентність як складові професійної компетенції соціальних працівників [6, с. 55].

Т. Яркіна розглядає професійну компетентність соціальних працівників і соціальних педагогів на трьох рівнях: науково-методологічному, професійно-практичному і особистісному. В особистісному плані надається

значення таким психологічним якостям, як креативність і пластичність мислення, інноваційність [6, с. 56].

Враховуючи специфіку професійної діяльності соціального педагога, особливо важливим є комплекс особистісних якостей, якими він має бути наділений.

Так, М. Галагузова виділяє наступні:

- гуманістичні якості (доброта, альтруїзм, почуття власної гідності та ін.);
- психологічні характеристики (високий рівень протікання психічних процесів, стійкі психічні стани, високий рівень емоційних і волевих характеристик);
- психоаналітичні якості (самоконтроль, самокритичність, самооцінка);
- психолого-педагогічні якості (комунікабельність, емпатичність, красномовність, перцептивність та ін.) [7, с. 28].

Розглядаючи соціально-педагогічну діяльність як унікальну сферу довіри між людьми, що є основою для їх взаєморозуміння, взаємодопомоги і взаємної відповідальності, М. Шишкрвець виокремив важливі особистісні якості соціального педагога:

- природність - здатність бути самим собою у процесі взаємодії з оточуючими;
- доброзичливість - здатність доброго сприйняття оточуючих, готовність до постійної підтримки людини;
- емпатія - уміння стати на позицію сприйняття світу таким, яким його сприймають інші люди, з метою пошуку компромісного вирішення певної проблеми;
- відкритість - уміння щиро говорити про свої почуття і думки, передаючи їх співрозмовнику;
- делікатність - м'якість, чемність, фактичність у спілкуванні з іншими людьми;
- конкретність - уміння чітко відповідати на поставленні запитання чи висловлювати власну думку [9, с. 22].

Нікітіна Л. зазначає, що ефективно вирішувати соціально-педагогічні завдання дозволяють: гуманність; справедливість, самовизначення, конфіденційність, безкорисність і чесність; свідоме і розумне використання особистих якостей і диференційне застосування навиків спілкування; відповідальність і самодисципліна; глибока і щира зацікавленість у вирішенні

проблем та ін. [2, с. 35].

Відповідно до класифікації особистісних якостей соціального педагога О. Безпалька, вони розподілені на:

- психологічні характеристики (емоційна врівноваженість, творче мислення, наполегливість);
- морально-етичні якості (гуманність, доброта, толерантність);
- психоаналітичні якості (адекватна самооцінка, самоаналіз);
- психолого-педагогічні якості (комунікабельність, привабливість) [3, с. 49].

Для нашої розвідки слушними є компоненти професійної компетентності соціального працівника, визначені О. Чураковою:

- мотиваційно-ціннісний (погляди, уявлення, сподівання, мотивації, що є необхідними для розуміння соціальним працівником цінності для суспільства соціальної роботи в цілому та його особистісної діяльності зокрема);
- когнітивно-технологічний (володіння відповідними знаннями та вміння застосовувати їх на практиці);
- комунікативний (володіння культурою спілкування, здатність створити атмосферу комфортності, доброзичливості);
- рефлексивно-діяльнісний (здатність до критичного самоаналізу, готовність до змін, самовдосконалення, інновацій);
- морально-етичний (володіння якостями необхідними для етичної поведінки) [8, с. 52-53].

Професійно-практичний рівень професійної компетентності соціального педагога визначається сукупністю професійних знань і професійних умінь, які визначаються особливостями професійної діяльності соціального педагога, її завданнями і функціями з урахуванням специфічних видів цієї діяльності, типів закладів і установ, в яких може працювати соціальний педагог, а також видів допомоги, які можуть бути надані дитині.

М. Маслоу, у свою чергу, представив професійні знання соціального педагога у певній ієрархії:

- *теоретико-методологічні знання* - комплексне знання про людину як біосоціопсихікосмічну істоту. Знання закономірностей взаємодії особистості і суспільства, соціальної поведінки і формування особистості. Знання закономірностей виховання, навчання, розвитку особистості на всіх етапах

онтогенезу, впливу середовища на процес соціалізації особистості. Знання цілей, принципів, змісту, методів, форм соціальної діяльності в інституційному і відкритому середовищі;

- *методичні знання* - знання основ методики, форм, методів, технологій соціально-педагогічної роботи з різними категоріями населення, у різних сферах мікро середовища, у різних соціальних інститутах; знання практичних основ прогнозування, проектування, моделювання соціальної діяльності;

- *прикладні знання* - знання способів, прийомів, видів соціальної допомоги дітям, сім'ям, тим, хто потребує допомоги; знання освітньо-виховних, оздоровчих, культурно-дозвіллевих форм соціально-педагогічної діяльності.

Професійні уміння - це здатність спеціаліста застосовувати отриманні професійні знання у практиці своєї діяльності. До *загальних професійних умінь* соціального педагога відносяться:

-*аналітичні уміння*, що передбачають теоретичний аналіз процесів, які відбуваються в соціумі і мають негативний вплив на стан і розвиток дитини; аналіз стану дитини і оточуючого його соціуму;

-*прогностичні уміння*, що передбачають прогнозування вирішення проблеми дитини за допомогою залучення його до спеціально організованої соціально-педагогічної діяльності; прогнозування розвитку особистості дитини з урахуванням проблеми, що виникає перед нею. Прогностичні уміння передбачають: визначення мети діяльності та її завдань; вибір способів здійснення діяльності; передбачення результату; врахування можливих відхилень від визначеної мети; виокремлення етапів соціально-педагогічної діяльності; розподіл часу; планування спільної діяльності з дитиною;

-*проективні уміння*, що передбачають визначення конкретного змісту діяльності, здійснення якої забезпечить запланований результат. Проективні уміння включають: перетворення мети діяльності у конкретні завдання; врахування специфіки потреб, інтересів, установок, мотивів, ступеня їх вдоволення у дітей, підлітків і молоді; врахування можливостей матеріальної бази і свого особистого досвіду; відбір змісту, методів і засобів досягнення поставлених цілей; створення соціально-педагогічної програми діяльності для конкретної дитини;

-*рефлексивні уміння*, що передбачають самоаналіз власної діяльності соціального педагога на кожному з її етапів, осмислення її позитивних і негативних

сторін і ступеня впливу отриманих результатів на особистість дитини і вирішення її проблеми;

- *комунікативні* уміння, що передбачають володіння культурою міжособистісного спілкування і включає: уміння «слухати і чути» дитину цілеспрямовано і з повагою; уміння вийти в ситуацію спілкування і встановити контакт; уміння виявити інформацію і зібрати факти, необхідні для розуміння проблеми дитини; уміння полегшити дитині ситуацію спілкування, створювати і розвивати відносини в позитивному емоціональному настрої; уміння спостерігати та інтерпретувати вербальну та невербальну поведінку дитини [1, с. 80-81].

Р. Овчарова до загальних професійно-педагогічних умінь відносить:

- *гностичні* (пошук, сприйняття і відбір інформації);
- *проективні* (постановка цілей і завдань, прогнозування);
- *конструктивні* (підбір і поєднання змісту, методів і засобів);
- *організаторські* (створення умов, які стимулюватимуть цілеспрямовані і природовідповідні зміни вихованців);
- *комунікативні* (контактність, спілкування, взаємовідносини);
- *оцінні* (сприйняття і критичний аналіз дій суб'єктів педагогічного процесу);
- *рефлексивні* (самоаналіз власної особистості, діяльності і спілкування) [5, с. 49].

Водночас, професійно компетентному соціальному педагогу притаманні наступні вміння та якості:

- проявляти волю, приймати власні рішення; прогнозування усіх наслідків ситуацій як прояв професійної рефлексії; висловлювати чітко та аргументовано свою професійну точку зору, відстоювати власну думку;
- вибору раціонально обґрунтованої професійної поведінки: розуміти та правильно сприймати соціальний сигнал; розпізнавати потенціал клієнта, володіти механізмами соціального управління; контролювати власний стан; звільнюватись від навантажень професійної деформації;
- керувати блокуючи ми почуттями (ненависть, агресія, гнів), переформовувати їх у продуктивну форму поведінки, виокремлювати ускладнюючі чинники поведінки (як клієнтів, так і власної) та ліквідувати їх;
- проявляти само стверджуючу поведінку, але не за рахунок клієнтів та молодших колег; надавати можливість іншим сформувати свої уявлення та

аргументи; здатність до партнерських стосунків;

- адекватно сприймати та інтерпретувати похвалу;
- впізнавати конфліктну ситуацію; поряд з професійним прогнозуванням та правильною оцінкою конфліктної ситуації розвивати стратегію її усунення;
- самостійність, цілеспрямованість, відповідальність, емпатійність;
- потяг до отримання нових знань, здатність до професійного самовдосконалення, саморозвитку та само актуалізації;
- наявність дивергентності мислення та достатнього рівня креативності для розв'язання нестандартних професійних проблем;
- реалістичний погляд на життя;
- пластичність, психологічна гнучкість як вміння успішно орієнтуватися та діяти у постійно мінливих умовах соціальної дійсності [4-а].

Разом з тим, у вітчизняній науці не розробленими залишаються критерії аналізу рівня сформованості професійної компетентності соціального педагога. У російських дослідженнях у межах зазначеного наукового пошуку виділено наступні критерії: особистісно-гуманістична орієнтація у соціально-педагогічній професії; пошук індивідуального стилю діяльності; соціально-педагогічна спрямованість особистості; соціально-педагогічне мислення; суб'єктна позиція по відношенню до діяльності; комплекс соціально-педагогічних умінь та умінь проектувати професійну діяльність [1, с. 152].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, професійна компетентність соціального педагога об'єднує в собі складний зміст, який інтегрує професійні, соціально-педагогічні, соціально-психологічні, особистісні характеристики, забезпечує готовність і здатність фахівця виконувати соціально-педагогічні функції у відповідності з існуючими нормами, стандартами і вимогами суспільства.

Разом з тим, подальшої розробки та обґрунтування потребують компоненти професійної компетентності соціального педагога, їх чітка класифікація, а також критерії аналізу рівня сформованості.